

Hagyomány és kontextus

Beszélgetés Mészáros Andrással

Az egyetemi oktatás kérdése minden társadalom egyik stratégiai fontosságú területe. A nemzeti kisebbségek esetében pedig az anyanyelven folyó oktatás egyenesen létkérdéssé válik. A pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke több mint nyolcvan éve a szlovákiai magyar felsőoktatás egyik fontos eleme, 1953-ig – a losonci református teológia mellett – egyetlen műhelye. A tanszék múltjáról és jelenéről Mészáros András professzorral, a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének oktatójával beszélgetünk.

Első kérdésem arra irányul, milyen szerepe volt a magyar tanszék (akkor: szeminárium) megalakulásának 1923-ban, és hogyan jellemezné a tanszék tevékenységét a két világháború közötti időszakban?

Engedtessek meg nekem, hogy egyfajta „metafizikai” felvezetéssel kezdjem el mondanom. Szeretném hangsúlyozni azt, amiről a kizárólagosan a jelenben gyökerező politikai gondolkodás meg szokott feledkezni, vagyis azt, hogy a művelődés és a kultúra területén meghatározó szerepe van a kontinuitásnak. A folyamatosság az, ami a valódi létezést megalapozza, és ami a tradíciót megformálja. A művelődés és a kultúra ugyanis egy adott embercsoport életének az értelmét fogalmazza meg, menti át egy más időszakba, és emeli át ezt az embercsoportot azokba a transzcendens összefüggésekbe, amelyek nélkül elveszne a történelemben. Nem beszélve most arról az egyszerű szociológiai tényről, hogy mindenfajta oktatási intézménynek időre van szüksége ahhoz, hogy saját arculatát megszerezze, és a saját hagyományát kialakítsa. Ebből a szempontból a pozsonyi magyar tanszék nem a jelenkor egy „zöldmezős beruházása”, hanem jelentős múltra visszatekintő oktatási és tudományos intézmény. Gondoljunk csak arra, hogy a 20. század elején Pozsonyban két fontos felsőoktatási intézmény is működött: az Evangélikus Teológiai Akadémia és a Királyi Akadémia a maga bölcséleti és jogi karával. A királyi akadémia olvadt bele 1914-ben az Erzsébet Tudományegyetembe, amelynek Bölcsészettudományi Kara 1918 tavaszán kezdte meg a működését. Ennek a karnak volt a tanára például Kornis Gyula, a két világháború közötti magyar filozófia és művelődéstörténet egyik kiemelkedő alakja. Az ugyan igaz, hogy az Erzsébet Tudományegyetemet, amelyik valójában alig kezdte el működését, 1921-ben Pécsre telepítették, de azért ennek az egyetemnek az emléke itt maradt Po-

zsonyban. (Elegendő legyen a jelenlegi Egyetemi Könyvtár állományában levő és az Erzsébet Tudományegyetem leltári pecsétjét máig magukon őrző könyvekre utalni.) A frissen megalakult Comenius Egyetemre kerülő cseh egyetemi tanárok ugyancsak egy olyan művelődési és kulturális eszményrendszert hoztak magukkal Pozsonyba, amely a korabeli Európa tudományosságát jellemezte. Vagyis – hogy most már a feltett kérdésre válaszoljak – a megalakuló Magyar Szeminárium valamiképpen egy létező hagyományhoz kapcsolódott. Ennek még személyes vonzatai is voltak, hiszen Pavol Bujnák, aki előbb docensként, majd 1930-tól professzorként (docensi és professzori kinevezése is a prágai Károly Egyetemhez köti őt) volt haláláig, tehát 1933-ig a szeminárium előadó tanára, eredetileg a pozsonyi evangélikus teológiai akadémia abszolvensse volt. Látjuk: egyrészt jelen volt a prágai egyetemi szellemiség, de az a 19. században gyökerező hagyomány is, amely a pozsonyi protestáns iskolákban (evangélikus líceum és akadémia) végig jelen volt, és amely – erről ritkán van szó – a kolozsvári egyetemen működő Böhm Károly közvetítésével a két világháború közötti magyar szellemi életet alapvetően meghatározta. De hogy folytassam a kérdésre adott választ: Bujnák halála után nem volt a Szemináriumnak kinevezett tanára, ezért a nyelvészetet Ján Bakoš orientalista, az irodalomtörténetet pedig František Jančovič gimnáziumi tanár és tanfelügyelő adta elő külső munkatársként 1945-ig. Ők szlovák nyelven oktattak. A Szemináriumnak egyébként már ekkor jelentős könyvtára (az állomány egy része a volt katolikus főgimnáziumból került át) és állandó hallgatói voltak, akik a prágai tanszéken szerezték meg magyar szakos tanári diplomájukat.

Közvetlenül a második világháború után hogyan alakult a magyar tanszék (szeminárium) sorsa?

1945 után az ismert politikai viszonyok között a magyar tanszék, illetve a szeminárium sem működött. 1950-ben indult újra a magyar tanszék. Ekkor az a helyzet állt elő, hogy 1951-től a tanszék a pedagógiai és a bölcsészettudományi kar egyesített tanszékeként működött. Sas Andor és Csanda Sándor voltak a tanszék tanárai. Egy sajtósárgos kettősségről volt ekkor szó, hiszen a hallgatók többsége a pedagógiai karra iratkozott be. Az okokról, azt hiszem, nem kell itt beszélni, hiszen mindenki előtt ismeretes, mekkora tanító- és tanárihiánnyal küszködtek az akkor újrainduló magyar iskolák Csehszlovákiában. Ezért aztán a bölcsészkaron csak néhány hallgatója volt a tanszéknek. 1953-ban a Pedagógiai Főiskola és a Felsőbb Pedagógiai Iskola magyar tanszéke különvált a bölcsészkar tanszéktől. A bölcsészkar tanszékén, amelyik ekkor szubkatedraként a szlovák tanszékhez tartozott, Sima Ferenc nyelvész oktatott, aki mellett a külsősöket később felváltva Jaroslava Pašiaková és Garaj Lajos vették át az irodalmi tárgyak tanítását. A nagy váltásra aztán 1959-ben került sor, amikor a Pedagógiai Kar és vele együtt a kar magyar tanszéke is Nyitrára került, Pozsonyban pedig a bölcsészkaron önállósult a magyar tanszék Sas Andor vezetésével. Mondhatnánk úgy is, hogy 1959-ig tartott a tanszék előtörténete, és ekkor kezdődött el autonóm fejlődésen alapuló története.

Hogyan jellemezné a tanszék munkáját 1959-től a rendszerváltásig?

Erre a kérdésre több szempontból is lehet válaszolni. Mivel magában a kérdésben benne foglaltatik egy társadalomtörténeti cezúra, vagyis látensen annak a feltétele-

zése, hogy a tanszék működése valamiképpen függött a politikumtól, először ezt válaszolnám meg. 1959 és 1989 között a volt Csehszlovákiában sajátságosan alakult a helyzet. A hatvanas évek elején kezdődő és 1968-cal tetőződő gazdasági, majd pedig politikai reformfolyamatot 1968 augusztusától egy erős totalitáriánus visszarendeződés váltotta fel, és ezek az állapotok csak a nyolcvanas évek második felében enyhültek valamiképpen. Az oktatásban ez úgy csapódott le, hogy a politikai rendszer előbb lépéseket tett az egyetemi autonómia felé, de a hetvenes évek elején központi döntésekhez kötötte még a tanterveket is. Voltak olyan diszciplínák, amelyekben az egész országra kiterjedő központi tanterv létezett, amelytől eltérni nem lehetett. Főként az ideológiával összefüggő tantárgyakkal volt ez a helyzet. Nos, a magyar tanszék relatíve „szélárnyékos” helyen volt ebben a tekintetben. Az oktatási program lényegében az ELTE hasonló jellegű programját követte. Ebben pedig a szakma kritériumai voltak a meghatározóak. Más a helyzet persze akkor, ha a tanszék tanárainak publikációs lehetőségeit vesszük sorra. Ismerjük a cenzúra és az autocenzúra akkori módozatait. És ismét más a helyzet, ha a szakmai előrelépésről, a tudományos fokozatok megszerzésének lehetővé tételéről vagy éppen ellenkezőleg, lehetetlenné tételéről beszélünk. Ezekről a dolgokról árult el részleteket Turczel tanár úr a tanszék negyven éves évfordulójára rendezett szimpóziumon tartott előadásában. Mindezek ellenére azt kell mondani, hogy a hatvanas évek második felében már egy konszolidált tanszékről beszélhetünk, amelyen jelentős tanár-egyénségek működtek. Turczel Lajos (aki Sas halála után 1962-ben vette át a tanszék vezetését, és ezen a poszton állt 1974-ig) irodalomtörténeti és kritikai munkássága ismert. Főként a csehszlovákiai magyar irodalom történetének feltárásában vannak nagy érdemei. Csanda Sándornak (aki 1969-ben került a tanszékre Nyitráról, és 1975-től 1986-ig tanszékvezető volt) ugyancsak az irodalomtörténeti munkássága a jelentős. Rájuk a hagyományosnak tekinthető pozitivistafilológiai módszer alkalmazása volt a jellemző. Mivel azonban mindketten alapvetően feltáró jellegű munkát végeztek, ennek a módszernek az előtérbe helyezése természetesnek tekinthető. Hasonló dolog mondható el Fónod Zoltánról is, aki a nyolcvanas évek második felében vált a tanszék tagjává, és volt 1986 és 1989 között a tanszék vezetője is. A strukturalista nyelvészet és irodalomtudomány Sima Ferenc, Zeman László és Zalabai Zsigmond által volt képviselve. Hármójuk közül Zeman László tanári tevékenységét emelném ki. Óriási szakmai áttekintésével, humánus szigorával és a diáktehetségekkel szembeni érzékenységgel tanárgenerációk gondolkodását és orientációját határozta meg. Az ő példáján demonstrálható az, hogy például az ún. konszolidáció legkeményebb éveiben, a hetvenes évek elején is a legfrissebb tudományos eredményeket közvetítette diákjai felé. Az ő – nyelvészetet és irodalomtudományt is egybefogó – tanári alapállásának méltó követője lett a nyolcvanas évek végétől Zalabai Zsigmond, akit sajnálatos betegsége akasztott meg abban, hogy ígéretes tanári, irodalomtudományi és kritikusi tevékenysége méltón tőződhessen. A hagyományos nyelvűvelő iskola képviselője volt a tanszéken Jakab István. A komparatív irodalomtörténetet művelte Jaroslava Pašiaková és Garaj Lajos. Ők ketten – akárcsak Turczel, Sima, Zeman – egyetemi jegyzetekkel is segítették az oktatást. A magyarországi lektorok is jelentős szerepet játszottak a tanszék működésében. Az adott korszakból Deme László, Käfer István, Gimesi István, Benkő László, Szabó Géza, Kázmér Miklós és Mokány Sándor volt rövidebb-hosz-

szabb ideig a tanszék vendégtanára. Deme öt évet, Kázmér nyolc évet, Mokány pedig hét évet töltött Pozsonyban, és ez alatt az idő alatt mindnyájan szervesen beépültek a tanszék közösségébe és munkájába. Egyébként ez mondható el néhány későbbi vendégtanárról is. Az időben előre ugorva említsük meg Bencze Lóránt, Szabó József és Vörös Ottó nevét. Vörös nyolc évig, 2005-ig oktatott nálunk rendkívül megbízható kollégaként.

Ha most végigtekintjük az itthoni oktatók névsorát, akkor látható, hogy az adott korszakban a magyar tanszéken összpontosultak azok a nyelvészek és irodalmárok, akik a hazai tudományosságot megalapozták és képviselték. Még a (cseh)szlovákiai magyar irodalom saját arculatának a keresése sem képzelhető el a tanszék néhány tanárának (pl. Turczel, Zalabai) kritikai tevékenysége nélkül. Tették mindezt a tanszék tanárai az általuk művelt tudományágak magyar és csehszlovák összefüggésében. Vagyis már az önálló fejlődés első korszakáról is elmondható, hogy a nem mindig kedvező oktatáspolitikai körülmények ellenére a tanszék a szakmaiságra helyezte a hangsúlyt. Ha a beszélgetésünk kezdetén az időbeni kontinuitás fontosságát emeltem ki, akkor most szeretném hangsúlyozni ennek az időbeli jelentőségét is. Arra gondolok, hogy a szakmaiságnak mindig van egy sajátos belső összefüggérendszer, amelynek figyelembe vétele és alkalmazása felment és megment bennünket attól, hogy a politika bakugrásait követve felaprózódjunk és időről időre változtassunk orientációinkon. Mindezt megfogalmazhatnám patetikusan is. Kantot a feje felett levő csillagos ég és a benne levő erkölcsi törvény töltötte el áhítattal. Áhítatnak pedig csupán a transzcendenciával kapcsolatban van jelentősége. Ez a kettős transzcendencia a mi esetünkben a tudományosság tiszteletben tartása és a nevelés által ránk rótt felelősség – azaz etikai feladat. Az egyetemi oktatás – ha tiszteletben tartjuk az egyetem eredeti jelentését – ezt nem negligálhatja. Meggyőződésem, hogy a tanszék ennek a – nevezük – küldetésnek az adott korszakban eleget tett.

Milyen változásokon ment át a tanszék a rendszerváltást követően?

A változások első, közvetlen jele – mint minden forradalmi rendszerváltáskor – személyi jellegű volt. A megelőző tanszékvezetőt a diákok leváltották, és Zalabai kollégát választották meg helyette. Ő a rá jellemző vehemenciával vetette bele magát a tanszékvezetői munkába: a tervezett Nyelv- és Irodalomtudományi Kabinet számára új státusokat szerzett; Turczel tanár úr adományára alapítva létrehozta a Szenczi Molnár Albert Alapítványt; beindította a hungarisztika szakot stb. Sajnos, betegsége miatt 1992 tavaszán lemondott tanszékvezetői tisztségéről, de mivel a változások ekkor már nemcsak személyi feltételektől, hanem attól is függtek, hogy a tanszék hogyan tud élni a demokratizálódott egyetemi élet adta lehetőségekkel, elmondható, hogy a kilencvenes évek elején elindult változások nem törtek meg. Nem látványosan ugyan, de folyamatosan újítjuk fel a tanszéki könyvtár állományát és a tanszék műszaki ellátottságát. Diákjaink nagyszámban vesznek részt külföldi (nem csak magyarországi) részképzésen. A TDK-t évente megrendezzük a tanszéken. A doktorandusképzés is folyamatos. Magyarországi és más külföldi előadókat szerepeltetünk a tanszéken a Magyar Köztársaság Kulturális Intézetével együttműködve. A tanszék képviseltetve van a kar és az egyetem csúcsvezetésében. Modernizáltuk és más hasonló jellegű külföldi tanszékekkel kompatibilissé tettük tanulmányi prog-

ramjainkat. A tanszék által meghirdetett és a kar többi hallgatója számára megnyitott tárgyra tömegesen jelentkeznek szlovák anyanyelvű diákok stb. Mindezek mellett létezett és létezik egy állandó és következetes belső építkezés: ebben az időszakban került a tanszékre oktatónak Grendel Lajos, Hushegyi Gábor és Csehy Zoltán. Ennek nyomán – amíg Tózsér Árpád nem vonult nyugdíjba – a tanszéknek két Kossuth-díjas tanára volt. Csehy révén pedig először rendelkezünk a régi magyar irodalom olyan oktatójával, aki klasszika-filológusként elismert határainkon túl is. Folyamatos a kollégák kvalifikációs előmenetele is: jelenleg nincs a tanszéknek olyan oktatója, aki nem rendelkezne legalább PhD-fokozattal, vagy nem állna a PhD-fokozat közvetlen megszerzése előtt. A tanszék professzora garantálja az irodalomtudomány és irodalomtörténet doktorandusképzését a karon stb.

A hungarológia oktatását milyen megfontolások vezérelték?

Valójában a két világháború közti időszakban inkább hungarológiai jellegű volt a szeminárium működése, de ezt csak mint távoli előzményt jelölném meg. És az ezzel összefüggő elméleti kérdésekbe sem szívesen bocsátkoznék bele, hiszen tudvalevő, mennyi és milyen viták zajlottak-zajlanak a hungarológia (magyarságtudomány) mibenlétéről a 19. század óta. A konkrétumoknál maradva: már a nyolcvanas évek végén megjelent a tanszéken belül és azon kívül is az a követelmény, hogy a tanszék mellett egy hungarológiai munkacsoport jöjjön létre. A kilencvenes évek elején aztán kutatói munkacsoportként formálódott is egy ilyesfajta képződmény, de valamilyen oknál fogva nem valósult meg, és a csoport tagjait fokozatosan tanári státusba vette a kar. Ugyanakkor viszont 1993-ban beindult az ún. hungarisztika oktatása, mégpedig hungarisztika–szlovák nyelv és irodalom szakpárosításban. Ennek két kurzusa valósult meg, és a végzősök között nagyon tehetséges műfordítók jelentek meg (példaként hadd említsem meg Deák Renáta nevét, aki a *Jadviga párnájának* szlovák fordítójaként tűnt ki). Ez a kurzus aztán egyszerű oktatásszervezési okok miatt megszűnt. Beindítását eredetileg azok a megfontolások vezérelték, hogy vészesen megcsappant azoknak a szakembereknek a száma, akik a magyar és a szlovák kultúra, valamint irodalom között közvetíteni képesek. És már akkor megfogalmazódott az az elképzelés, hogy a hungarológiai oktatásnak szlovák anyanyelvűekre kell építenie. Ez azt is jelentette-jelenti, hogy az oktatás nem maradhat meg az eredeti filológiai orientáltságnál – erre a filológiai meghatározottságra utalt a „hungarisztika” elnevezés is – hanem nyitnia kell, és magába kell fogadnia mindazokat a társtudományokat, amelyek a „magyarságtudomány”-on belül létjogosultsággal bírnak. Vagyis a hungarológiai oktatásnak a „Hungarian Studies”, „Cultural Studies” formáját kell magára öltetnie. Ebből a szempontból az intenzív nyelvoktatás (magyar mint idegen nyelv oktatása) mellett fel kell venni olyan tárgyakat is, mint pl. néprajz, történettudomány, művészettörténet, eszmetörténet, iskola- és egyháztörténet stb. Mára azonban a kilencvenes évek elején felismert feladat mellett megjelent még egy jelenség, amely a tanszéket arra ösztönözte, hogy a hungarológia kérdésével komolyan foglalkozzon. Az egész bölcsészkarra jellemzően megcsappant azon diákok száma, akik a hagyományos tanárképzési formát választják. Ez arányosan a tanszéket is érinti. És nemcsak azért, mert most már nem érvényes az az állapot, amely a hetvenes évek végétől működött, miszerint a pozsonyi tanszék volt hivatott

az általános iskolák felső tagozatos és a középiskolák tanárait képezni, hanem egyszerűen azért, mert ilyen a trend. Közben pedig az egyetemek finanszírozása a diáklétszámhoz kötődik. Ami a tanszék történetében először oda vezetett, hogy a kar vezetése létszámcsökkentéshez folyamodott. A tanszék vezetése az előtt a dilemma előtt állt, hogyan kapcsolja össze a törzsanyagokat oktató tanárok megmentését az elért szint megtartásával és a beinduló hungarológia zökkenőmentes lebonyolításával. A választott megoldás racionalitása az elkövetkező akadémiai években fog elválni. Az azonban a hungarológia kapcsán elmondható, hogy a tanszék szlovákiai viszonylatban szakmailag a legjobban felkészült intézmény, hiszen a magyar mint idegen nyelv oktatásával elméleti és gyakorlati szinten többen is foglalkoznak nálunk. Lassan lezárul egy közös kutatás is a bécsi egyetem rokon tanszékével, amely erre a problémakörre irányult. Nem beszélve arról, hogy a tanszék biztosítja a karon tanuló levéltárosok kötelező magyar nyelvi képzését. Diákjaink az ERASMUS, CEEPUS programok keretében más külföldi egyetemek hasonló jellegű kurzusait látogathatják. Vagyis a hungarológiának nemcsak a szlovákiai sajátosságait, hanem a nemzetközi vonatkozásait is messzemenően figyelembe vettük.

A hungarológiának ez a kiemelt helyzete nem fog a tanárképzés leépüléséhez vezetni?

A tanszék ezt nem szeretné. Mégiscsak ez az a hagyományos oktatási forma, amely a tanszéket szervesen a hazai magyar iskolaügyhöz köti. És a hozzánk jelentkező diákokkal szemben sem volna ez korrekt eljárás. Hiszen az említett általános létszámcsökkenés ellenére arányaiban még mindig sokan jelentkeznek hozzánk. A visszajelzések alapján büszkén mondhatjuk el, hogy sok diák szemében még mindig rang a pozsonyi magyar tanszéken tanulni. Más szempont az, hogy a nemzetközi együttműködésbe könnyebb bejutni olyan tanulmányi programokkal, amelyek másutt, nem csak magyar nyelvterületen is működnek. A hungarológia pedig ez a tanulmányi program. De megismétlem: szó nincs a tanárképzés visszaszorításáról. Csupán a tanszék profilját bővítjük.

Milyen kihívások előtt áll a tanszék napjainkban, mennyiben befolyásolja a tanszék helyzetét az, hogy Komáromban megalakult a Selye Egyetem, Nyitrán létrejött a Közép-európai Tanulmányok Kara?

Először a tények: a tanszék Szlovákia legrangosabb és legrégebbi egyetemének, a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának önálló tanszéke, és mint ilyen, idestova ötvenéves történelmet tudhat a magáénak. Saját hagyományaink és az egyetem többi intézményéhez való viszonyunk szempontjából is van mire hagyatkoznunk. A tanszék már letette névjegyét a szlovákiai és az egyetemes magyar tudományosság asztalára. A nyitrai Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara bátran hivatkozhat arra a negyvenöt éves múltra, amelyet a szlovákiai magyar pedagógusképzés történetéből nem lehet kitörölni. Most azonban sziszifuszi munka vár a kar vezetésére és minden alkalmazottjára, hogy bizonyítsák létjogosultságukat az egyetem többi, már konszolidált karával szemben. Főként, hogy a szlovákiai magyar politikai reprezentáció kegyeiből kiestek. Ezek a szimpátiák most egyértelműen Komárom felé irányulnak. Ez megkönnyíti a Selye Egyetem helyzetét – egyelőre. Nem

lehet tudni, mi lesz akkor, ha a Magyar Koalíció Pártja netán kibukik a hatalomból, és Komáromnak saját jogán kell bizonyítania. Továbbá is a tények szintjén: a Magyarországról érkező anyagi támogatások egyértelmű kedvezményezettje Komárom, ami a szlovákiai magyar nyelvű felsőfokú képzés viszonyait ismerve monopolhelyzetet teremt Komárom javára. Vagyis azt kell mondanom, hogy egyenlőtlen versenyhelyzetben van a három intézmény (és közben nem szóltunk Besztercebányáról). Ugyanakkor létezik bizonyos átfedődés köztünk a tanulmányi programok szempontjából. Különböző fórumokon próbáltunk szót érteni a komáromi egyetem vezetésével abban a tekintetben, hogy koordináljuk ezeket a programokat egyrészt a felesleges duplicitásokat elkerülendő, másrészt a diákmobilitást lehetővé teendő. Vagyis hogy ne vetélytársak, hanem együttműködő és egymást kiegészítő intézmények legyünk. Egyelőre sikertelenül. Sajnos Komáromnak ezt a hozzáállását az MKP rögtönzéseken és szakmai elégtelenségeken alapuló politikája csak bátorítja. Szerintem rövidlátó politizálás ez, amely csak a választási programot veszi alapul, de nem számol a szakmával. Magánvéleményem az, hogy ha ebben az irányban fognak folytatódni az események, akkor lehet, hogy számbelileg növekedni fog a szlovákiai magyarságokon belül az értelmiségiek aránya, de a minőséget tekintve kontraszelektív eredménnyel.

S mit tehet a magyar tanszék ebben az esetben?

A válasz rövid és egyszerű: folytatni és kultiválni azt a hagyományt, amely adva van, valamint előrelépni a tudományos képzés irányában. Ha nem történik semmi előreláthatatlan, akkor például az új akadémiai évtől megnyílik a tanszéken a finn lektorátus, ami nemcsak a tanszék programajánlatát bővíti majd, hanem új távlatokat is nyit regionális viszonylatban. Vagyis lehetséges, hogy nem a Selye Egyetemmel – ami sajnálatos volna ugyan, de egyelőre elkerülhetetlennek látszik –, hanem más felsőoktatási és tudományos intézményekkel fogunk együttműködni mind szlovákiai, mind magyarországi, mind pedig európai viszonylatban. Mi ugyanis úgy látjuk – és itt nem véletlenül használtam a többes számot –, hogy nem a bezárkózásban, hanem a nyitottságban van az előrelépés lehetősége.

Zeman László, a tanszék nyugalmazott oktatója egyik tanulmányában a magyar tanszék helyzetét a hagyomány és kontextus kategóriáival írta körül, melyben „jelentse a hagyomány az egyetemes magyar nyelv- és irodalomtudomány e vonatkozású jellemzőit, míg a »kontextus« azokat a sajátosságokat, adottságokat, beleértve a megfelelő célkitűzést, amelyeket a helyzetünkből következő feladatok a cseh-szlovák (s differenciáltan a cseh és a szlovák) nyelv- és irodalomtudományi gondolkodás ismeretével együttesen alakítanak. A hagyományt tehát egyrészt a kontextus egyik válfajának mondhatjuk, másrészt, amit »kontextuálisnak« nevezünk, hagyománnyá válhat... Megjegyezhetjük még, hogy a kontextust nem csupán mint közvetlen szituációt, hanem elvont rendszerszerűségében fogjuk fel.” Mennyiben tudott e feladatnak eleget tenni a tanszék, tudott-e élni a helyzetéből adódó lehetőségekkel?

Zeman tanár úr, mint mindig, most is nagyon pontosan fogalmazott. Ugyanis nemcsak a hungarológia szempontjából fontos a kontextus, vagyis az, hogy milyen összefüggések között és milyen nyelvi-kulturális közegben valósul meg egy tudomá-

nyos diszciplína, hanem a nyelvészeti és irodalmi kutatások sem mellőzhetik egyrészt saját tárgyuk sajátosságait, másrészt pedig az adott tudományág történeti és intézményi determináltságát. Zeman tanár úr persze a strukturalista és formalista kontextusra utalt itt, valamint arra a hagyományra, amely a tanszék klasszikus oktatási formáin túl meghatározta a nyelvészeti és irodalmi kutatások témáit. Nyugodt lelkiismerettel megállapíthatom, hogy a tanszék megfelel ezeknek a kihívásoknak, amelyeket ugyanakkor lehetőségekként kezel. Ennek a közvetlen megnyilvánulása az, hogy a tanszék több oktatója is kutatásai során kapcsolódik mind a magyarországi, mind a szlovákiai intézményekhez és programokhoz. Ami persze legalább két különböző kontextust és hagyományt is jelent. De hogy konkrét választ is adjak, szeretnék utalni a tanszék által szervezett három olyan nemzetközi konferenciára – mások mellett –, amelyek éppen a kontextus és a hagyomány újraértelmezésére tettek kísérletet. Mindhárom konferencia anyaga megjelent a Dialógus Könyvek sorozatban, amelyet a tanszék a Magyar Köztársaság pozsonyi Kulturális Intézetével és a Kalligram Kiadóval közösen jelentet meg. Az első ezek közül a „Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében – különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűsége”, a másik az „Eszmetörténeti és irodalomtörténeti hagyományok”, a harmadik pedig az „Iskolai filozófia Magyarországon a XVI–XIX. században” címet viseli. Különböző módszertani megközelítésekkel és más-más anyagon bemutatva, de mindhárom konferencia azt a témakört vette szemügyre, amelyet divatos posztmodern szóhasználatnál élve a multikulturalitás, esetleg az interkulturalitás fogalmakkal illethetnénk. Maradva a mindennapi munkánknál: a kontextualitás és a hagyomány együttese valósul meg abban is, hogy a tanszéken megszerzendő doktori fokozatok védelésénél együttműködünk a Szlovák Tudományos Akadémia intézményeivel és a Comenius Egyetem egyes tanszékeivel, vagy hogy közös kutatási programunk van a germanisztika tanszékkel, amelynek a témája éppen a magyar és német kulturális hagyomány Pozsonyban a XVIII–XIX. század fordulóján. És mindez harmonikusan simul ahhoz, ahogyan a tanszék munkatársai részt vesznek az MTA és az egyes magyarországi egyetemek kutatási programjaiban. És mindez nem gátol meg senkit sem abban, hogy akár ugyanannak a magyar és/vagy szlovák szakmai társulásnak is a tagja legyen.

A magyar tanszék oktatói pedagógiai és tudományos munkásságuk mellett aktívan részt vettek a szlovákiai magyar irodalmi életben, bekapcsolódtak a közéletbe (Turczel Lajos például szinte egyszemélyes „intézményként” kritikáival, a Madách Kiadó lektoraként pedig hasznos tanácsaival segítette a szlovákiai magyar irodalmi és tudományos életet). A megváltozott társadalmi helyzetben hogyan tudnak a tanszék oktatói közösségi feladatokat ellátni?

A rendszerváltás óta megváltozott a „közösségi feladat” jellege. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a küldetéstudattal megáldott vagy megvert egyének szerepét most elhagynám.) Azzal, hogy a szlovákiai magyarságnak van politikai képviselője, és azzal, hogy most már elválasztható egymástól politika, közéletiség és tudományosság, egy egyetemi oktató társadalmi funkciói is visszanyerték hierarchikusan eredeti helyüket. (Ismét csupán zárójelben: hazai viszonyainkat tekintve ez az „elválaszthatóság” néha csak a maga potencialitásában jelenik meg.) És abban csak re-

ménykedni tudok, hogy ez a „közösségi feladat” senki esetében nem intézményesülhet már a jövőben. Mindezekén túl a tanszék oktatói nagyon is jelen vannak a közéletben. Leginkább persze a szakmaiságuk révén. Néhány példa: a Gramma Iroda a tanszék oktatóira épül; a Mercurius Kutatócsoportban is fontos részt vállalnak a tanszék egyes tagjai; szerkesztőbizottsági tagok: a felsorolás hosszú lenne; alapítványok, társaságok, szakmai társulások tagjai: Kalligram Alapítvány, Szenczi Molnár Albert Társulás, Szlovákiai Magyar Oktatási Fórum, Szlovákiai Magyar Írók Társasága stb. A tanszék több oktatójának társadalmi, oktatáspolitikai és kulturális kérdésekben kifejtett véleményét nemcsak idehaza, hanem Magyarországon is figyelembe veszik. Talán ezért is, mert ezeket a véleményeket nem az aktuálpolitika szemszögéből, hanem a szakma kritériumait alkalmazva fogalmazzuk meg. Ismét általánosítva a kérdést: a magunk szerény eszközeivel próbáljuk újra érvényesíteni az értelmiségi alapállást, melynek a lényege az, hogy nem az önmagába zárt jelen szemszögéből, hanem sub specie aeternitatis látjuk és láttatjuk a dolgokat. Luther wormszi szavait parafrázálva: egy értelmiségi „nem tehet másként”. Én személyesen ezt tartom a valódi közéletiségnek.

Az interjút Fazekas József készítette

FACULTA PHILOSOFICKÁ UNIVERZITY KARLOVY
PRAHY
PRÁCE Z VEDECKÝCH ÚSTAVŮ
KRAJANOV, JAVORSKÝCH, TRNÁVSKÝCH A KALIBERSKÝCH

VI.

DR. PAVEL BUJNÁK

JÁN ARANY
V LITERATÚRE SLOVENSKEJ

OVÁHA
Z OBOBU SROVNÁVACIEJ DEJIN
LITERÁRNÝCH

JEAN ARANY
POETE HONGAIRE DANS LA LITTÉRATURE
SLOVAQUE.

1921

V PRAHE

VEKLTORŮV KNIHÁRNE U ZEMSKÉHO
ÚŘEDU
K BOKALU, PRAHA, ROZKOPALOVA
KNIHÁRNY PRAHA.

PLZÁK

STÁTNÍ PEDAGOGICKÝ ÚSTAV
K PRAHE, PRAHA, ROZKOPALOVA
KNIHÁRNY PRAHA, ROZKOPALOVA
KNIHÁRNY PRAHA.

CENA 11 Kčs